

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ผลการจากศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลและศึกษาความคิดเห็นพระภิกษุและสามเณรที่อยู่อาศัยภายในวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลและเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ประชากร ได้แก่ พระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษาในวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน ๓๘๐ รูป

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษาภายในวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน ๑๙๑ รูป เป็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของเครจซี่และมอแกน (Krejcie & Morgan) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ ๙๕ และมีความคลาดเคลื่อนที่ระดับ ๐.๕

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมีอยู่ ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เป็นการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้แก่ หลักนิติธรรม (Rule of Law) คือการตรากฎหมาย กฎ พระธรรมวินัย และข้อบังคับต่าง ๆ หลักคุณธรรม (Morality) คือ การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม หลักความโปร่งใส (Transparency) คือการสร้าง ความไว้วางใจ และมีความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม (Participation) คือการเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความคิดเห็นในการตัดสินใจปัญหา หลักความรับผิดชอบ (Accountability) คือการตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบ และหลักคุณค่า (Utility) คือ การใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อให้ประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะอื่น ๆ ต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผลการวิเคราะห์ในการวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ในการวิเคราะห์ ดังนี้ สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดย ได้ค่าความเชื่อมั่นในระดับ ๐.๙๖ สถิติพื้นฐานประกอบด้วย ค่าร้อยละ การแจกแจงความถี่ การหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาสามารถสรุป อภิปรายผลและมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ตอบแบบสอบถาม

พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๒๐ – ๒๕ ปี จำนวน ๗๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๘๔ มีพรรษาดำกว่า ๕ พรรษา จำนวน ๘๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๐ วุฒิการศึกษาทางธรรมของกลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับมัธยมศึกษาชั้นเอกจำนวน ๘๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๙๔ มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีอยู่ในระดับเปรียญธรรม ๓ ประโยคจำนวน ๗๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๗๐ ระดับการศึกษาแผนกสามัญของกลุ่มตัวอย่างระดับปริญญาตรีจำนวน ๑๑๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๖๔ ตำแหน่งหน้าที่ในวัดของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นพระลูกวัดจำนวน ๑๘๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๙๗.๙๑

๒. ความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรภายในวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา เกี่ยวกับการการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผลการวิจัย พบว่า ความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรภายในวัดโสธรวรารามต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.38$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า ด้านหลักคุณธรรมและด้านหลักความคุ้มค่าอยู่ในระดับมากสำหรับด้านที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ซึ่งสรุปเป็นรายด้านได้ดังนี้

ด้านหลักนิติธรรม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพบว่าพระภิกษุสามเณรมีทัศนคติต่อการบริหารงานอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.45$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าอยู่ในระดับมากคือการออกกฎระเบียบต่าง ๆ ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง สำหรับข้ออื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ด้านหลักคุณธรรม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพบว่า พระภิกษุสามเณรมีทัศนคติต่อการบริหารงานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.53$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าอยู่ในระดับปานกลางคือผู้บริหารของวัดปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลักธรรมาธิปไตยและผู้บริหารวัดปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมสำหรับข้ออื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในระดับมากทุกข้อ

ด้านหลักความโปร่งใส ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพบว่า พระภิกษุสามเณรมีทัศนคติต่อการบริหารงานอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.16$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามจังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ด้านหลักการมีส่วนร่วม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพบว่า พระภิกษุสามเณรมีทัศนคติต่อการบริหารงานอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.42$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ด้านหลักความรับผิดชอบ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพบว่า พระภิกษุสามเณรมีทักษะต่อการบริหารงานอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.49$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับมากคือบุคลากรของวัดทุกภาคส่วนมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตนสำหรับข้ออื่นๆ อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ด้านหลักความคุ้มค่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพบว่าพระภิกษุสามเณรมีทักษะต่อการบริหารงานอยู่ในระดับระดับมาก ($\bar{X}=3.54$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับมากคือมีการรณรงค์ให้พระภิกษุสามเณรช่วยกันประหยัดในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้นและการจัดสรรบุคลากรมีความเหมาะสมกับหน้าที่สำหรับข้ออื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

๓. ข้อเสนอแนะในการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีดังนี้

ผลการวิจัย พบว่า พระภิกษุสามเณรมีความคิดเห็นต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามมีข้อเสนอแนะต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามในแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้

ด้านหลักนิติธรรม

๑. ผู้บริหารควรวางตัวเป็นกลางและยึดหลักยุติธรรมเป็นที่ตั้งในการบริหารวัด
๒. ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดผู้บริหารควรปฏิบัติงานด้วยเหตุและผล
๓. ควรปรับปรุงกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้เข้ากับยุคสมัยและคำนึงถึงสิทธิหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรภายในวัด
๔. ควรนำหลักการกระจายอำนาจในการปกครองพระภิกษุสามเณรมาใช้ภายในวัด

ด้านหลักคุณธรรม

๑. ผู้บริหารปฏิบัติควรปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตถือประโยชน์ของวัดเป็นสำคัญทำงานด้วยความซื่อสัตย์ ขยัน อดทน
๒. ปฏิบัติต่อพระภิกษุสามเณรภายในวัดโดยเท่าเทียมกัน

ด้านหลักความโปร่งใส

๑. ทำงานอย่างมีระบบขั้นตอนมีการจัดเก็บข้อมูลสารสนเทศที่สำคัญพร้อมรับการตรวจสอบอยู่เสมอ

๒. การดำเนินงานทุกโครงการควรมีการนำเสนอประชาสัมพันธ์ระเบียบขั้นตอน
- ด้านหลักการมีส่วนร่วม

๓. ควรเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างสรรค์งานที่ดีร่วมกัน

๔. รับฟังความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรที่มีความเห็นแตกต่าง ๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัด

ด้านหลักความรับผิดชอบ

๑. รับผิดชอบและส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตนเองและพระภิกษุสามเณร จัดตั้งขึ้น

๒. ควรมีการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่มีผลการเรียนดีและประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

ด้านหลักความคุ้มค่า

๑. มีการจัดการและบริหารทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เกิดความคุ้มค่าและประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด

๒. เมื่อจะดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ควรคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับ

๕.๒ อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะกล่าวถึงการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจนำมาอภิปรายผลดังนี้ ระดับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ๖ หลักพบว่า วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราใช้หลักธรรมาภิบาลในภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.38$) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้บริหารให้ความสำคัญในการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งทำให้การบริหารประสบผลสำเร็จ ซึ่งเมื่อพิจารณารายด้านมีประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

๑) **ด้านหลักนิติธรรม** จากการศึกษา พบว่า การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านนิติธรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.45$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า พระภิกษุสามเณรมีความคิดเห็นต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามอยู่ในระดับมาก คือ การออกกฎระเบียบต่าง ๆ ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้งสำหรับข้ออื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ แสดงให้เห็นว่า การบริหารเป็นไปตามระเบียบ โดยการปกครองพระภิกษุสามเณรมีการกำหนดมาตรฐานอย่างเคร่งครัด มีการปฏิบัติ ผู้บริหารให้ความสำคัญในการบริหารซึ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณรเคารพกฎระเบียบของทางวัด การบริหารบริหารตามหลักนิติธรรมนี้เป็นแนวทางให้บุคลากรของวัดในส่วนต่าง ๆ ต้องนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน สร้างความเป็นระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นภายในวัดทุกคนต้องยอมรับกฎระเบียบข้อบังคับที่ทางวัดกำหนดขึ้นและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสผู้ช่วยเจ้าอาวาส

จะต้องคอยกำกับดูแลส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามกฎข้อบังคับต่าง ๆ อันจะส่งผลให้การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ **พระราชญาณวิสิฐ** กล่าวว่า หากศึกษาตามหลักนิติธรรม ต้องตรากฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ให้มีความทันสมัยเป็นที่ยอมรับของสังคมและสังคมยินยอมพร้อมใจที่จะปฏิบัติตามกฎหมายหรือกฎข้อบังคับเหล่านั้นโดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมายมิใช่ทำความความพึงพอใจของตน^{๑๔๕}

๒) ด้านหลักคุณธรรม จากการศึกษา พบว่า การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านคุณธรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๓.๕๓$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า ระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ระดับปานกลางคือ ผู้บริหารของวัดปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลักธรรมาธิปไตย และผู้บริหารวัดปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมสำหรับข้ออื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่า ใช้หลักคุณธรรมในการบริหารงานบุคคล โดยยึดหลักคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต เทียงธรรม ให้การสนับสนุนบุคลากรอย่างทั่วถึง บุคลากรของวัดปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม ให้การศึกษาพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุและสามเณรภายในวัด การบริหารตามหลักคุณธรรมนับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารองค์การและวัด ถ้าผู้บริหารหรือบุคลากรยึดหลักคุณธรรมในการทำงานจะสร้างความรัก ความสามัคคีขึ้นในองค์การ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารจะต้องยึดหลักคุณธรรมนี้เป็นสำคัญให้ความรักเมตตา เห็นอกเห็นใจ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต มีความขยันอดทน ยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม และเป็นแบบอย่างที่ดีต่อคนในองค์การ อันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมาย สอดคล้องกับแนวความคิดของ **ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฉลอง มาปรีดา** กล่าวว่า การปฏิบัติตามหลักคุณธรรมเป็นหลักแสดงความดีงามที่อยู่ในจิตใจของบุคคลได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญู ความ پاکเพียร ความเห็นอกเห็นใจ ความละเอียดต่อความชั่ว และความกล้าที่จะทำความดี จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นกับจิตใจของบุคคลให้คงอยู่ตลอดไป จึงจะเรียกว่าเป็นคนมีคุณธรรมเพราะบางคนที่เราเห็นว่าไม่มีความสำคัญแต่เมื่อไม่มีศีลประจำใจ จึงกลับกลายเป็นคนแข่งกระด้างหยาบคาย หรือก้าวร้าวไร้มารยาท ถึงจะเป็นคนฉลาดบริหารงานเก่งเพียงใด แต่ก็เป็นที่รังเกียจของบุคคลทั่วไป^{๑๔๖}

๓) ด้านหลักความโปร่งใส จากการศึกษา พบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านความโปร่งใส โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง

^{๑๔๕} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล) ,**หลักธรรมาภิบาล และประมุขศิลป์ : คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ), ๒๕๔๙ หน้า ๖๙-๘๐

^{๑๔๖} ฉลอง มาปรีดา , **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗),

($\bar{X}$ = ๓.๑๖) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า ระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามจังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ แสดงให้เห็นว่า การบริหารงานกิจกรรมต่าง ๆ ให้ความสำคัญต่อหลักความโปร่งใส ให้ความสำคัญเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม ปฏิบัติตนอยู่ในหลักศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและมีความยุติธรรมซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ สมาน รังสิโยกฤษฎ์ กล่าวว่าการปฏิบัติตามหลักความโปร่งใส นั้น จะรวมไปถึงการมีระเบียบและการดำเนินงานที่เปิดเผยข้อมูลอย่างตรงไปตรงมา ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างเสรีและชอบธรรมถูกต้องมีประสิทธิภาพซึ่งหมายถึงการที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ที่มีหน้าที่กำกับดูแลประชาชนสามารถเข้าตรวจสอบติดตามผลได้^{๑๔๗}

๔) **ด้านหลักการมีส่วนร่วม** การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านการมีส่วนร่วม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง($\bar{X}$ = ๓.๔๒) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม ด้วยการเปิดโอกาสให้พระภิกษุแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีการกระจายอำนาจในการปกครองพระภิกษุสามเณร เปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารตามหลักการมีส่วนร่วมนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้บุคลากรในองค์กร มีส่วนร่วมรับรู้ แสดงความคิดเห็น ในการตัดสินใจปัญหาสำคัญขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระครูเมตตาวรคุณ กล่าวว่าการจะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้นั้น ต้องเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ภายในวัดและประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็นได้อย่างหลากหลายทำงานด้วยความสมัครสมานสามัคคีเมื่อเห็นพ้องต้องกันแล้วจึงนำมาปฏิบัติร่วมกันให้เป็นรูปธรรมมากที่สุด^{๑๔๘}

๕) **หลักความรับผิดชอบ** การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวรารามจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านหลักความรับผิดชอบ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง($\bar{X}$ = ๓.๔๙) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับมากคือบุคลากรของวัดทุกภาคส่วนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนสำหรับข้ออื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าการบริหารวัดโสธรวราราม ให้ความสำคัญกับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลมีการกำหนดเป้าหมายและ

^{๑๔๗} สมาน รังสิโยกฤษฎ์, การบริหารราชการไทย, หน้า ๑๐.

^{๑๔๘} พระครูเมตตาวรคุณ (พรมมา ชารโร), บรรยายเรื่องการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ. , ๒๕๕๐), หน้า ๓.

มาตรฐานโดยการวางกรอบความรับผิดชอบให้มีขอบเขตที่ชัดเจน เอาใจใส่ต่อการบริหารงานคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม การบริหารงานด้วยหลักความรับผิดชอบนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก บุคลากรทุกคนของวัดควรตระหนักในสิทธิหน้าที่ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมใส่ใจในปัญหาและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และกล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ **รัชนา ศานติยานนท์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบใหม่ของการบริหารจัดการที่ดีในมหาวิทยาลัยโดยได้ให้ข้อสรุปในภาพรวมว่า การบริหารจัดการที่ดีเป็นแนวทางที่จะยอมรับในหมู่ผู้เกี่ยวข้องกับอุดมศึกษา ในปัจจุบันจะเน้นความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยส่งเสริมให้มีความรับผิดชอบในการปฏิบัติและความโปร่งใสในขณะเดียวกันก็ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม การกระจายและความยุติธรรม^{๑๔๙}

๖) ด้านหลักความคุ้มค่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านหลักความคุ้มค่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก($\bar{X}=๓.๕๔$)เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าระดับความคิดเห็นการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับมากคือมีการรณรงค์ให้พระภิกษุสามเณรช่วยกันประหยัดในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้นและการจัดสรรบุคลากรมีความเหมาะสมกับหน้าที่สำหรับข้ออื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารให้ความสำคัญต่อหลักคุ้มค่าอยู่ในระดับมาก มุ่งให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและสังคม การบริหารด้วยหลักความคุ้มค่านี้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการใช้งบประมาณ การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัด อันส่งผลให้การบริหารจัดการวัดเป็นไปอย่างมีคุณภาพและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ **พระราชญาณวิสิฐ** กล่าวว่า เป็นการบริหารจัดการทั้งระบบและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยรณรงค์ให้มีการใช้จ่ายด้วยความประหยัด ใช้อย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์ ผลงานและการบริการที่มีคุณภาพ และรักษาธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ยั่งยืน^{๑๕๐}

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

^{๑๔๙} รัชนา ศานติยานนท์, รูปแบบใหม่ของการบริหารจัดการที่ดีในมหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔, หน้า ๙๕.

^{๑๕๐} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), หลักธรรมาภิบาล และประมุขศิลป์ : คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี, หน้า ๘๑.

ผลจากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งผลในการวิจัยครั้งนี้ พอสรุปเป็นประเด็นข้อเสนอแนะที่สำคัญ ดังนี้

๑. ในการบริหารจัดการวัดจำเป็นต้องคำนึงถึงระเบียบพระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับ พระสงฆ์โดยเน้นทางด้านศีลธรรมโดยการเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งพระสงฆ์ควรจะต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง แนะนำตักเตือนไม่ให้ก้าวล่วงในพระวินัยหรือ ข้อห้ามนั้น ๆ โดยจะต้องจัดให้มีการศึกษาอบรมชี้แนะความถูกต้องทางด้านศีลธรรมเพื่อความเข้าใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และก่อให้เกิดความสำรวม กาย วาจา ใจ ให้เหมาะสมกับสมณเพศ

๒. พระสงฆ์ควรนำเอาหลักคุณธรรมไปใช้ในการประสานความสามัคคีเพื่อให้เกิดแนวร่วมที่ชัดเจน จัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงพระสงฆ์ต้องมีความอดทนต่อ ภาระหน้าที่กิจการงานคณะสงฆ์ที่ได้รับมอบหมาย ฝึกฝนในการศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้นไปเพื่อ พัฒนาศักยภาพความสามารถของตนเองให้กว้างขวางสู่กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. พระสงฆ์ควรสร้างวิสัยทัศน์ในการทำงานอย่างเป็นรูปธรรมทำงานอุทิศให้กับพระ พุทธศาสนาโดยเน้นการบริหารจัดการที่เป็นระบบใช้ทรัพยากรเท่าที่มีอย่างจำกัด มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ ยินยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และควรจัดให้มีการอบรมปฏิบัติ ธรรมเพื่อการบริหารจิตและเจริญปัญญาให้เยาวชนได้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนามีการจัดอบรม ผู้ปฏิบัติงานแทนโดยมีเครือข่ายเชื่อมสัมพันธ์ทางด้านข้อมูลข่าวสาร อันจะก่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว สอดแทรกหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เป็นທີ່ประจักษ์แก่เยาวชน และผู้ที่สนใจทั่วไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. พระสงฆ์จะต้องจัดให้มีการบริหารจัดการที่ดี ดำเนินการบริหารจัดการตามสภาพ ความเป็นจริง ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่าแสวงหาสิ่งทดแทนที่เรียกว่า “วัตถุดิบ” เพื่อกระตุ้น ให้เกิดการพัฒนารูปแบบใหม่ สร้างสรรค์ความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในหมู่คณะและกล้า ตัดสินใจเพื่อความก้าวหน้าสู่ความเป็นผู้นำ เรียนรู้สถานะความเป็นผู้นำที่ดีคือการอิงอาศัยพึ่งพาให้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งในปัจจุบันและอนาคต พระสงฆ์จำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้ความเป็นสังคมทั้ง ภายในและภายนอกวัด ประเด็นสำคัญคือการรับฟังเหตุผลและให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษาในการ แก้ไขปัญหาต่าง ๆ แก่ประชาชน

๒. พระสงฆ์ควรมีทั้งความรู้และประสบการณ์ในการทำงาน โดยมีความชัดเจนในการใช้ ภัยด้านงบประมาณ อันจะก่อให้เกิดความคุ้มค่าของการพัฒนาในมิติใหม่ ๆ จัดโครงสร้างวัดให้เป็น สถานที่เหมาะแก่การทำบุญ ดูแลรักษาสถานที่สำคัญในทางศาสนาต่าง ๆ ให้มีความสะอาดสวยงาม ปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม ก่อตั้งกองทุนหรือมูลนิธิ

เพื่อส่งเสริมให้การช่วยเหลือทางด้านสวัสดิการต่าง ๆ เช่น มอบทุนการศึกษาแก่ผู้เรียนดีแต่ขาดทุนทรัพย์ เป็นต้น และเพื่อส่งเสริมสนับสนุนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะในการดำเนินการวิจัยในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาวิจัยทัศน แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวโน้มสู่อนาคตโดยเน้นกรอบในการบริหารจัดการวัดและชุมชนตามหลักธรรมาภิบาลของพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา
๒. ศึกษาผลกระทบในการนำเอาหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารจัดการตามรูปแบบการบริหารจัดการวัดและกรอบการจัดการในอนาคต
๓. ศึกษาขั้นตอนในการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายแบบเจาะลึก หรือการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการบริหารจัดการวัดที่ดี